

Hanne Koivisto

Vaikuttajanaisia, muusia ja avustajia: Suomalaisen vasemmistoälymystön naiset 1930-luvulla ja sotavuosina

Perinteisesti on katsottu, että miehillä oli johtava rooli 1930-luvun vasemmistoälymystössä. Kuitenkin myös naiset olivat varsin tietoisia ja ylpeitä kuulumisestaan vasemmistointelligentsiaan.

Kari Sallamaa on todennut kirjailijaryhmä Kiilaa käsittelevässä väitöskirjassaan, että ryhmässä vallitsi 30-luvulla selkeä miesdominanssi, jonka naiset hyväksyivät yhteisen asian nimissä.⁽¹⁾ Toteamuksen voi helposti yleistää koskemaan suomalaista 30-luvun vasemmistoälymystötä laajemminkin. Myös Akateemisen Sosialistiseuran, Tulenkantajien Seuran ja muiden vuosikymmenen radikaalien, vasemmistolaisten yhdistysten toiminnassa miehet olivat keskeisissä asemissa, vaikka naisiakin oli mukana. Sukupuolten välinen tehtävien jakaantuminen oli yleensä se, että miehet toimivat yhdistysten tai kokousten puheenjohtajina, naiset joskus sihteereinä. Saman voi todeta lehdistä: Tulenkantajista, Kirjallisuuslehdestä tai Soihdusta. Niiden sivuilla julkaistiin paljon Katri Valan, Elvi ja Aira Sinervon, Kaisu-Mirjami Rydbergin, Maija Savutien tai Sylvi-Kyllikki Kilven tekstejä, mutta päätoimittajina, keskeisten linja-artikkeleiden kirjoittajina sekä debatoijina olivat miehet – Jarno Pennanen, Raoul Palmgren, Erkki Vala, Mauri Ryömä, Cay Sundström, Helmer Adler jne.

Kun aloin perehtyä tekeillä olevan väitöskirjani aihepiiriin ja lähdeaineistoon, kiinnittyi huomioni Raoul Palmgrenin omaelämäkerralliseen avainromaaniiin *30-luvun kuvat*, jonka hän julkaisi vuonna 1953 R. Palomeren nimellä. Vaikka teos on subjektiivinen, kaunokirjallisia keinoja käyttävä tilitys aikakauden tapahtumista ja osittain kirjoitettu vuoden 1953 tapahtumien kurkistusaukosta, se antaa värikkään kuvan 30-luvun radikaalien toiminnasta. Palmgrenin tulkinta vuosikymmenestä vahvistaakin käsitystä 30-luvun vasemmistoälymystön miesvaltaisuudesta. Teoksessa useimmat merkittävät keskustelut ja suuntataistelut käydään miesten kesken. Joitakin älymystön naisia romaanissa toki vilahtelee yhteisissä tapahtumissa, illanvietoissa ja keskusteluissa. Romaanissa kerrotaan eräästä kesäisestä veneretkestä. Siinä älymystön kantajoukko on lähtenyt pariskunnittain retkelle Helsingin saaristoon. Naisten tehtävänä on pitää yllä laulua ja hyvää tuulta, miehiä kiinnostaa väittely politiikasta. Keventääkseen kiristyvää ilmapiiriä puuttuu eräs naisista miesten sanailuun matkimalla

koomisesti naisasianaista. Leikkisästi hänet palautetaan vallitsevaan "porvarilliseen demokratiaan", ja hyvä tuuli jatkuu.(2) Episodi on romaanille tyyppinen vasemmistoälymystön naista kuvatessaan, mutta poikkeuksellinen esittäessään joukon pariskunnittain järjestäytyneenä.

Pariskunnittain toimiminen oli kuitenkin suomalaiselle 30-luvun vasemmistoälymystölle hyvin keskeistä. Tämä ei näy lehtiaineistosta eikä ajankuvista, mutta sitäkin paremmin tutkittaessa yhdistysten arkistoja tai Etsivän Keskuspoliisin, sittemmin Valtion Poliisin seurantaraportteja. Ne nostavat vasemmistoälymystön naiset enemmän näkyviin – ei tietenkään keskeisiksi toimijoiksi – mutta kuitenkin paljon aktiivisemmiksi kuin mitä muista lähteistä käy ilmi. Niiden pohjalta on mahdollista hahmottaa harva ja vino kuva vasemmistoälymystön naisista. Muutamien naisten säilyneet yksityisarkistot tuovat kuvaan syvyyttä. Kirjeistä käy ilmi, että myös naiset ovat pohtineet älymystöläisyyteen tai kulttuuripolitiikkaan liittyneitä kysymyksistä.

Pelkistämällä voi nostaa esille kolmenlaisia naisia suomalaisesta 30-luvun vasemmistoälymystöstä. Selkeimmin erottuvat voimakkaat, itsenäiset vaikuttajanaiset, jotka tekivät omaa poliittista tai kulttuurielämään kuuluvaa uraa. Heihin kuului teatteriin ja kirjallisuuteen keskittynyt, toimitustyötä tehnyt Maija Savutie, useita teoksia kirjoittanut ja kirjallisuuskriittikkona toiminut sosialidemokraattinen kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi, itseään 30-luvulla lähinnä ammattivallankumouksellisena pitänyt Elvi Sinervo sekä vasemmiston monitoimimainen Kaisu-Mirjami Rydberg, joka oli Suomen Sosialidemokraatin toimittaja, sittemmin kansanedustaja, kääntäjä ja runoilija. Nämä naiset ovatkin parhaiten tunnettuja vasemmistoälymystön naisista – ja myös parhaiten tutkittuja.(3)

Voimakkaita vaikuttajanaisia

Nostan seuraavaksi Elvi Sinervon elämästä muutamia esimerkkejä tuodakseni esille hänen poliittista aktiivisuuttaan. Vuonna 1933 Elvi liittyi Akateemisen Sosialistiseuran jäseneksi, ja seuraavana vuonna hänestä tuli seuran sihteeri. Kahta vuotta myöhemmin hän oli mukana perustamassa kirjailijaryhmä Kiilaa. Tässä vaiheessa Etsivä Keskuspoliisi alkoi kirjata ylös Elvin esiintymisiä. Ensimmäinen merkintä koskee hänen lausumiaan tervehdyssanoja Helsingin sosialidemokraattisen nuorisoyhdistyksen juhlassa. EK:n raporteissa Elvin toiminta näkyy varsin kulttuuripainotteisena. Hänen kerrotaan johtaneen kolmea eri lausuntakuoroa, ja Elli Tompurin oppilaskuoron mainitaan esittäneen Elvi Sinervon runoja joukkolausuntana. Elvi lausuu myös runoja itse joissakin tilaisuuksissa, Rakennustyöväen iltamissa runon "Minun isänmaani", jonka sanoma oli, ettei työläisillä ollut isänmaata. Elvin ohjelmanumeroista tulee poliittisesti rohkeita ja radikaaleja. Toveriseuran proletaarisessa suurjuhlassa Elvi lukee pakinan, jossa hän viittaa Suomen perustuslakiin ja Etsivään Keskuspoliisiin. Helsingin toveriseuran naisjaoston illanvietossa Elvi esiintyy ohjelmanumerossa "Suur-Suomen lapsi on surun lapsi." Pian tämän jälkeen Elvi ohjaa näytelmän "Portilla", jonka olivat kirjoittaneet Otto Varhia ja Arvo Turtiainen. Siinä käsiteltiin ajankohtaisia aiheita, kuten vasemmistovastaisuutta, julkisuuteen vuotaneita EK:n muistioita ja työntantajien mustia listoja.(4)

Samoina vuosina Elvi Sinervo oli aktiivisesti mukana Kirjallisuuslehden toimitustyössä ja toimitti jonkin aikaa myös Toveriseuran lehteä. Hän toimi myös sihteerinä Akateemisen Sosialistiseuran ja Tulenkantajien seuran kansalaiskokouksessa uskonnon vapauden puolesta. Tilaisuuden puheenjohtajana oli hänen puolisonsa Mauri Ryömä. Kun Akateeminen Sosialistiseura suunnisti vuonna 1936 kulkueensa Snellmanin patsaalle, jossa Raoul Palmgren piti merkittävän Snellman-puheensa, marssi Elvi Sinervo ensimmäisessä rivissä Maurin rinnalla kantaen punaisin nauhoin ja kukin koristeltua seppelettä. Elvi alkoi yhä enemmän olla mukana poliittisessa toiminnassa. EK:n tarkkailijat havaitsivat, että hän tapaili varsin usein Jarno Pennasta, mutta myös Helmer Adleria, Suomen Sosialidemokraatin toimittajaa Sasu Punaista, Neuvostoliiton lähetystön virkailijoita ja kommunisti Paavo Pajusta.(5)

Vuonna 1940 Mauri Ryömä perusti Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyttä ajaneen Suomen ja Neuvostoliiton Rauhan ja Ystävyuden Seuran, jonka kulttuuritoimikuntaan Elvi valittiin. Kun seuralla oli mielenosoituksia eli katurähinöitä, oli Elvi mukana huudattamassa puhekuoroa. Eräässä niistä sai surmansa järjestysmies Siegfried Broman, ja kun hänet haudattiin, piti Elvi haudalla puheen. Tämän jälkeen Elvi puhui kahden muunkin kommunistin hautajaisissa. Bromanin tuhatlukuiselle saattojoukolle Elvi sanoi:

"Me halveksimme ja säälimme murhaajaa, olentoa, joka ampui aseettoman miehen. - - saman halveksunnan ansaitsevat ne, jotka piileskelevät tämän murhaajan selän takana. Luoti, joka ammuttiin Sigfrid Bromaniin, oli tarkoitettu sitä ajatusta vastaan, mitä hän, mitä me edustamme. Se oli tähdätty seuraamme vastaan. Se oli tähdätty kansaamme vastaan, joka tahtoo elää rauhassa ja ystävällisissä suhteissa suuren Neuvostoliiton kansojen kanssa ja se oli tähdätty Neuvostoliittoa vastaan... Bromanin kädet ovat kylmenneet, mutta hänen käsiensä tilalle kohottuvat kymmenet, sadat aseettomat kädet vannomaan uskollisuutta niille ajatuksille, jotka ovat seuramme päämäärä ja pyrkimys. Meitä on monta, jotka Sigfrid Bromanin tavoin ovat valmiit kaatumaan, sillä paikalla, jonka he ovat vapaaehtoisesti ja tietoisesti ottaneet."(6)

Viranomaiset lakkauttivat Suomen ja Neuvostoliiton Rauhan ja Ystävyuden Seuran, Mauri Ryömä vangittiin ja lopulta sama kohtalo odotti Elviäkin. Kun häntä kuulusteltiin, hän kielsi kirjoittaneensa seuran lentolehtisiä tai olleensa yhteydessä SKP:een mutta myönsi kannattaneensa kaikkea sitä toimintaa, missä oli ollut mukana. Elvi sai tuomion valtiopetoksesta, ja hänet armahdettiin presidentin päätöksellä maaliskuussa 1944. Pian vapaaksi päästyään, sodan loputtua hän esiintyi puhujana vapautettujen vankien juhlissa.(7)

Poliittisesti maltillisempi, mutta systemaattisemmin ja kunnianhimoisemmin julkisuuteen suuntautunut ura oli Kaisu-Mirjami Rydbergillä. Suomen Sosialidemokraatissa "Mirja-tädin kirjelaatikkoa" ja viikonloppusivuja laatinut kulttuuritoimittaja aloitti vuonna 1935 poliitikon uransa, joka johtikin vasemmistososialistien äänien nostamana Eduskunnan kansanedustajaksi. Kaisu-Mirjami Rydberg tuli tunnetuksi ennen muuta erinomaisena poliittisena puhujana. Jopa Etsivän Keskuspoliisiin raporteista näkyy etsivien tahaton ja ehkä hieman ironinenkin arvonta puhujaa kohtaan. Asiallisesti Kaisu-Mirjamin puheet ulottuivat rauhantahtoisesta

päivänpolitiikasta yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin. Kymmenet kerrat hän kävi puhumassa työläisnaisten asemasta. Kaisu-Mirjami Rydberg kuului niihin vasemmistoliikkeen naisiin, joille naisasia oli keskeinen osa poliittista toimintaa. Myös lapset olivat lähellä hänen sydäntään; Espanjan lapsista Kaisu-Mirjami Rydberg kävi puhumassa lukemattomia kertoja.(8)

Muusia ja puolisoita

Helena Turtiainen ja Irja Palmgren puolestaan nousevat lähteistä esiin nimenomaan puolisoina, muusina ja miehensä tukijoina, joilla kuitenkin oli myös oma paikkansa vasemmistoälymystössä. Suomen Sosialidemokraatin toimistotehtävissä toiminut Helena Turtiainen ei ollut poliittisesti niin aktiivinen, että Etsivä Keskuspoliisi olisi ollut hänestä kiinnostunut, niinpä ainoastaan Helena ja Arvo Turtiaisen kirjeenvaihto Arvon vankeusajalta jatkosodan aikaan tuo esille Helenan vaimon ja muusan osan. Tilanteessa, jossa aviomies istui vankilassa ja aviovaimo joutui ratkaisemaan toinen toistaan seuranneita, sota-ajan aiheuttamia ongelmia, tunteet ja keskinäiset valtasuhteet vaihtelivat. Joistakin Helenan kirjeistä välittyä emotionaalinen ylivoimaisuus, äidillinen Helena puhuttelee Arvoa kuin kiukuttelevaa pikkupoikaa. Toisinaan kirjeistä huokuu voimakas keskinäinen solidaarisuus, tunne tasavertaisesta yhteenkuulumisesta – jaetusta kohtalosta. Helena kirjoittaa: "en vielä kertaakaan tänä aikana ole vajonnut masennuksen tilaan. Tämä on meidän elämäämme ja meidän on se kestävä, mitä uljaammin, sen parempi." Muutamat Helenan kirjeet viestivät henkistä alemmuutta. Kun Arvo lähetti hänelle runojaan luettavaksi ja arvosteltavaksi, Helena koki ettei ole tehtävänsä tasalla. Hän kirjoittaa: "Ennen kaikkea kaipaat toveria runouden kaitaisella polulla, toveria, kiistaveikkoa, jonka arvostelut olisivat päteviä, neuvonsa hedelmöittäviä ja ajatuksensa kannustavia. Ja tätä kaikkea puuttuu vaimoparaltasi." Arvo vastasi, ettei suinkaan pitänyt Helenea epäpäteväenä vaan arvosti häntä juuri sellaisena kuin hän oli. Parisuhteen voimatasapainoa haettiin kuitenkin uudelleen, Helena kaipasi enemmän henkistä vapautta itselleen.(9)

Irja Palmgrenilla sen sijaan oli poliittinen menneisyys, ja kommunistiperheen tyttärenä häntä valvottiin koulutytytöstä asti. Irjan veli istui 30-luvulla Tammisaaressa, toinen veli ja kaksi sisarta olivat Venäjällä. Ensimmäiset Etsivän Keskuspoliisin merkinnät Irjasta ovatkin jo vuodelta 1929, jolloin hän 16-vuotiaana osallistui kansainväliseen punaiseen päivään "sinipuseroryhmässä". Seuraavat maininnat kertovat Irjan olleen mukana joissakin poliisin hajottamissa kommunistien iltamissa. Vuonna 1932 suoritti EK kotietsinnän Irjan kotona. Paikalla oli muutamia kommunisteja viettämässä Irjan päiviä, talteen otettiin kommunistista kirjallisuutta ja raameissa ollut Leninin kuva. Irja mainitsi kuulusteluissa olevansa ylioppilas ja käyvänsä kansankorkeakoulussa sanomalehtimieskursseja. Myöhemmin hänen kerrottiin tenttaavan kansantaloutta ja finanssioppia. Vuonna 1934 Irja liittyi Akateemiseen Sosialistiseen seuran, ja hän pääsi harjoittelijaksi lehtiin. Häntä luonnehdittiin raporteissa milloin "puolikommuuna ylioppilaslikaksi", milloin täysveriseksi kommunistiksi. EK raportoi, ettei Irjan osallistumisesta salaiseen puoluetoimintaan ole asiallista tietoa, mutta arveli, ettei hän varmaankaan voinut siitä kokonaan erossakaan pysyä. Neuvostoliiton lähetystön virkailijoita hän ainakin näytti tunnevan.(10)

Vuonna 1935 Raoul Palmgren astui Irjan elämään. Irja kirjoitti sisarelleen Petroskoihin:

"Huomenillalla on talolla sos.dem. nuorisoyhdistyksen Kalevalajuhla. Ohjelmassa on mm. esitelmä Raoul Palmgrenilta: "Kalevala marxilaisuuden valossa". Palmgren on teoreettisesti selvällä marxilaisella linjalla erikoisalanaan kirjallisuusarvostelu sosialismin puitteissa. Hän on kyllä ehkä liian vaikeatajuinen ainakin suurille joukoille mutta juuri intelligenttipiiriin kuuluvana ASS:in jäsenenä hän mielestäni on aika onnistunut ilmestys. Hän on kyllä niin kaukaa lähtöisin, ei edes työväestöä lähellä olevasta pikkuporvaristosta, että hänen tähänastiset saavutuksensa juuri sosialistisena kriitikkona ovat mielestäni kiitettävät."(11)

Puolen vuoden kuluttua Etsivä Keskuspoliisi raportoi kommunistien keskuudessa huhuttavan, että Irja oli alkanut puolueen määräyksestä seurustella Raoul Palmgrenin kanssa ja että Irjan sulhanen, punaupseeri Laine ei ole voinut sulattaa asiaa, vaan ahdisteli tyttöä. Kommunisti Toivo Karvonen oli kertonut puolueen antaneen Laineelle varoituksen, sillä puolueelle oli edullista, että sen jäsen seurusteli Palmgrenin kanssa.

Raoul Palmgrenin teoksesta *30-luvun kuvat* voi lukea vähemmän poliittisen ja ehkä myös kirjallisia sävyjä saaneen tarinan nuorten seurustelusta ja suhteen vakiintumisesta.(12) Romanista selviää, että Irjalla oli ennen kaikkea puolison rooli. Tosin hän oli myös aatetoveri ja innoittaja, mutta ei yhtä aktiivinen toimijana, keskustelijana tai ajattelijana kuin aviomiheensä. Jos Raoul Palmgren oli puheenjohtajana jossain tilaisuudessa, saattoi Irja olla sihteerinä, mutta Irja ei tehnyt itsenäisesti omaa intellektuelli- tai poliittikkouraa. Romanissa kerrotaan Raoulin aluksi suorastaan tuskastuneen tilanteeseen, jossa joutui koko ajan olemaan aktiivisena, antavana osapuolena, Irjan tyytyessä passiiviseen, vastaanottavaan rooliin. Vaikka tilanne jossain määrin paranikin, nuorikon itsekasvatuksen tuloksena jää tämä kuitenkin romanissa selkeästi taustalle.(13)

Kiinnostavaa onkin se, että Palmgrenin romaanin perusteella Irjan persoonasta hahmottuu aivan erilainen kuva kuin se, jonka Etsivä Keskuspoliisi sai hänestä. Useaan kertaan EK luonnehti Irjaa kauniiksi, viehättäväksi ja älykkääksi, mikä on erittäin harvinaista EK:n raporteille; niissähän kommunistinaiset esitettiin yleensä melko negatiivisin ominaisuuksin. Raporteissa Irjan mainittiin tehneen sihteerintyönsä mainostojen toimistossa korrektisti, olleen työteliäs ja epäpoliittinen. Hänen esimiehensä, joka vaikutti ihastuneelta häneen, luonnehti Irjaa erinomaiseksi työhömiseksi ja nokkelaksi huomaamaan asioita. Irjaa pidettiin reippaana ja omaperäisenä tyttönä, joka voisi koska vain korvata konttoripäällikön. EK yritti saada Irjan esimiestä tarkkailijaksi, mutta tämä kieltäytyi ja kertoi asiasta Irjalle, joka puolestaan kertoi asian äidilleen. Tämä taas kertoi asiasta varomattomuuksissaan EK:n tiedottajalle. "Tässä meillä on kaunis reserviupseeri", totesi EK Irjan esimiehestä.(14)

Joitakin viittauksia Irjan poliittisuudesta kuitenkin raportoitiin Etsivän Keskuspoliisin papereihin. Vuonna 1940 Irja joutui kuulusteltavaksi, koska hän oli saanut valtakirjan hoitaa Akateemisen Sosialistiseuran ja Soihdun asioita. Irja myönsi sen, mutta totesi, ettei ollut tehnyt mitään, koska ei osannut lehteä toimittaa. Irja kielsi koskaan olleensa SKP:n jäsen, mutta mielipiteiltään kertoi aikaisemmin olleensa

kommunisti, sittemmin marxilainen, millä ymmärsi jotain laajempaa ja suurempaa kuin mitä SKP oli saanut aikaan.

Maailmankatsomuksestaan Irja sanoi, että vaikka hän olikin ajanut kommunistista valtiojärjestystä, oli hän aina ajatellut Suomea itsenäisenä valtiona eikä Neuvostoliiton alaisena. Papereihin merkittiin: "ei tehnyt minkäänlaisen kiihkeän vallankumouksellisen vaikutusta, vapautettiin heti kuulustelun jälkeen".(15)

Irjaa kuitenkin varjostettiin. Hänet nähtiin Suomen ja Neuvostoliiton Ystävyyden ja Rauhan Seuran katurähinöissä kävelemässä käsikoukkua Jarno Pennasen kanssa. Irja kuului myös kyseisen seuran perustajajäseniin. Toimintaan osallistuminen jäi kuitenkin vähäiseksi, sillä Palmgrenit asuivat tuolloin Tampereella. Irja odotti lasta ja suunnitteli antavansa sille nimeksi Elanto – Väinö Tanneria ironisoidakseen.

Irjan henkilökohtaisesta aineistosta on säilynyt vain ystävättäriille kirjoitettuja kirjeitä sotavuosilta. Niiden perusteella Irja keskittyi vaimon ja äidin tehtäviin. Kirjeissä puhutaan lapsen ja kodin hoidosta sekä keskiluokkaisen rouvan tapaan piian aiheuttamista huolista: "Piika tulee aina iltasella herrasväen puolelle istumaan. Eilen illalla Raoul ajoi hänet pois klo 11:n jälkeen ja oli niin raivoissaan, että olisi kuristanut ja uhkasi heti aamulla passittaa hänet talosta, täällä hän vain vielä on, minun pitäisi nyt sanoa, ettei saa tulla tänne puolelle, mutta se on niin vaikeata."(16)

Kiinnostava yksityiskohta Irjan älymystöläiselämässä on se, että samaan aikaan, kun Raoul Palmgren piileskeli maan alla kirjoittaen 30-luvun romaaniaan, kirjoitti Irjakin omaansa. Siinä häntä itseään pyydettiin illegaalin lehden toimittajaksi. Kun poliisit sitten tutkivat Irjan kirjoitusta, selitti tämä, että kirjoitus kylläkin pohjautuu todellisuuteen, mutta hieman liioittelee sitä. Käsikirjoituksen johdosta kirjoitti kuulustelujen johtaja papereihini arvion "pikkumestari." Sodan kestäessä Irjakin joutui vankilaan, tuomittuna osallisuudestaan Suomen ja Neuvostoliiton Rauhan ja Ystävyyden Seuran toimintaan ja viranomaisten pakoilusta. Vankilasta vapauduttua Irjaa ei enää seurattu.(17) Muutamia hänen kirjoittamia runoja ja ainakin yksi novelli julkaistiin vasemmistolaisissa kulttuurilehdissä.

Apulaisia

Kolmas kiinnostava naisryhmä vasemmistoälymystöstä ovat avustavissa tehtävissä toimineet kommunistit. He olivat usein taustaltaan työläisiä tai toimistotyöntekijöitä, ja heillä oli yleensä melko vähän koulupohjaa, mutta sitäkin palavampi halu oppia lisää. He osallistuivat aktiivisesti työväenkulttuuriin, esimerkiksi lausujina ja näyttelijöinä. He toimivat konekirjoittajina, kopiokoneen hoitajina, lehtitilausten ottajina ja kirja-asiamiehinä. He päivystivät toimituksissa ja haaveilivat toimittajan työstä. He olivat yleisönä, kun vasemmistoälymystö kävi esiintymässä. He olivat välttämättömiä älymystön ydinjoukolle rakentaessaan siltaa työläisiin ja kommunisteihin, levittäessään lehtiä näiden keskuuteen ja hankkiessaan yleisöä tilaisuuksiin. Avustavissa tehtävissä olevat naiset eivät seurustelleet älymystön miesten kanssa, he seurustelivat työläiskommunistien kanssa. Jotkut heistä toimivat salatehtävissä ja sotavuosina piilottelivat desantteja. Useimmat päätyivät vankilaan. Näihin naisiin kuuluivat mm. Hilikka Ahmala ja Jenny Pajunen.

Elannon maitomyymälän myyjätär Hilikka Ahmala, sittemmin Viitanen, ilmestyi Etsivän Keskuspoliisin valvontaan vuonna 1935. Hänet mainitaan suunnittelemassa Työn lausujien perustamista, esittämässä lausuntaa työväentalon illanvietossa ja ompelijain ammattiosastossa sekä näyttelemässä Maxim Gorkin teoksen pohjalta tehdyssä Jegor Bulytshev ja muut -näytelmässä. Hän toimi sihteerinä Työväennäyttämän henkilökunnan ja kannatusyhdistyksen kokouksissa. Hän oli töissä Kirjallisuuslehden konttorissa ja etsi asiamiehiä lehden myyntiä varten. Vuonna 1938 Hilikka välitti "Suomen pojat Espanjassa" -teoksen tilauslistoja. Vuonna 1940 hän työskenteli Suomen ja Neuvostoliiton Rauhan ja Ystävyyden Seuran toimistossa ja oli myös seuran jäsen. Hän oli töissä myös sanomalehti Vapaassa Sanassa ja Monistus Oy:ssä sekä Neuvostoliiton lähetystössä. Hilkan luona tehtiin kaksi kotietsintää, joiden aikana hän "levitteli leukojaan", kuten etsivät totesivat. Vuonna 41 löytyi keittiön vuoteen tyynyn alta kiellettyjä lentolehtisiä. Hilikka suljettiin turvasäilöön.(18)

Ompelija Jenny Pajunen kiinnostui politiikasta ollessaan töissä kotelotehtaassa. Ensimmäisen kerran Jenny joutui Etsivän Keskuspoliisin kuulusteltavaksi, kun hän piti poliittisen puheen työläistoverinsa hautajaisissa. Kun Jenny avioitui kommunisti Paavo Pajusen kanssa, leimautui hän EK:n silmissä entisestään, vaikka näyttöä toiminnasta kertyi vähän. Jenny toimikin lähinnä lausuntakuorossa ja Työväennäyttämöllä. Raporttien mukaan Jenny avusti Vankien Apua keräämällä rahaa, ja hän osallistui fasismin vastaiseen kansalaiskokoukseen, jossa Paavo Pajunen puhui. Kun Paavo lähti Espanjaan taistelemaan, tuli Jennystä Paavon Espanjan-kirjoitusten välittäjä ja Espanjaan lähteneiden omaisten huoltoyhdistyksen perustaja. Kun Espanjasta palanneille järjestettiin muistojuhla, lausui Jenny yleisön tervetulleeksi. Vuonna 1940 Jenny toimi Soihdun toimistonhoitajana. Kun EK sai tiedon Paavon loikkauksesta Neuvostoliittoon, Jenny pidätettiin ja suljettiin turvasäilöön. Kotietsinnässä oli Jennyn luota löytynyt piileskelijöitä. Perusteluissa todettiin: "Osallistunut pitkän aikaa varsin aktiivisesti ja intomielisesti kommunistien johtamaan julkiseen järjestötoimintaan ja on mielipiteissään muuttumaton. Epäillään sodan aikana piileskelevän, vakoilijain yms. suojelijaksi. Miehensä, joka oli SKP:n eturivin miehiä, karannut sotarintamalta vihollisen puolelle."(19)

Jenny Pajuselta on jäänyt runsas turvasäilön aikainen kirjeenvaihto. Mm. edellä mainittu Hilikka Ahmala kirjoitti Jennylle. Eräässä kirjeessä Hilikka filosofoi tavalla, joka osoittaa pyrkimystä asioiden ymmärtämiseen älyllisesti, älymystöläisen tavalla:

"Sydänkysymys, oletko joukkosielu vai individualisti? Myönnätkö, että on rajatapauksia, kollektiivisia individualisteja?" Hilikka jatkaa toteamalla, että pitää asioiden miettimisestä, ja hän vieroksuu hieman Jennyn ehdottomuutta asioiden suhteen:

"Ehdottomuus, joka jossain pilkistää riviesi välistä, pelottaa sydäntäni. On on ja ei ei. Pitää sanoa sekä että. Elämäkatsomuksessa tarvitaan väljyyttä, sekä omaan että muiden ihmisten ajatteluun. Ajattelepa jotain tekoa, jonka tuomitset, se on sinun kannaltasi väärä, jonkun toisen kannalta oikea. Tunnetko sinä kaikki syyt? Mutta jossainhan täytyy olla suhteellinen raja. Mikä sinulla on sen koetin? Psykologian avulla täytyy näitä kysymyksiä ratkoa. Elämän kaavakuva, puu, vai virta? Runko, jossa on silmuja. Jokainen silmu kantoi elämää

kokonaisuudessaan ja omaa elämäänsä. Eikö se ole julman kaunis ajatus. Olla vastuussa, ei vain itsestään, vaan myös elämästä kokonaisuudessaan."(20)

Jennyyn ja Hilikkaan sopii sanonta "henkinen aituri". Tällä sanonnalla Lauri Wilenius – myös työläisestä itseopiskelun kautta kirjailijaksi ja toimittajaksi yltänyt kommunisti – nimitti Jennyä eräässä Elvi Sinervolle osoittamassaan kirjeessä.(21)

Jennyn ja muiden vasemmistoälymystön naisten sodan aikainen kirjeenvaihto kertoo myös naisten keskinäisestä, luokkarajat ylittävästä ystävydestä. Toinen kiinnostava seikka on heidän tietoisuutensa siitä, että he kuuluivat, tai ainakin olisivat tahtoneet kuulua, älymystöön. Kun naisintellektuelleja koskevassa tutkimuksessa on yleisesti todettu, että naisia ei pidetä intellektuelleina ja että naiset eivät itsekään halua tulla sellaiseksi nimetyksi,(22) piti ensimmäinen toteamus varmasti paikkansa näidenkin naisten kohdalla, mutta jälkimmäinen ei. Edellä kuvatut naiset olivat hyvin tietoisia ja ylpeitä kuulumisestaan vasemmistointelligentsijaan. Tässä he muistuttivat kovasti 30-luvun miespuolisia kollegoitaan.

Viitteet

1. Sallamaa 1994, 285.
2. Palomeri 1953, 393-5.
3. Esim. Kalevi Kalemaa on kirjoittanut elämäkerrat sekä Sylvi-Kyllikki Kilvestä että Elvi Sinervosta.
4. Etsivä Keskuspoliisi HM 3739, kansio 161.
5. Etsivä Keskuspoliisi HM 3739, kansio 161.
6. Elvi Sinervon henkilöarkisto
7. Etsivä Keskuspoliisi HM 3739, kansio 161.
8. Ks. Koivisto 2001, passim.
9. Arvo Turtiaisen henkilöarkisto.
10. Etsivä Keskuspoliisi HM 3454, kansio 139.
11. Etsivä Keskuspoliisi HM 3454, kansio 139.
12. Romaanissa käytetään henkilöistä peitenimiä. Raoul on Rolf ja Irja on Iris. Yleisesti romaania on kuitenkin tulkittu avainromaanina, jonka henkilöillä on ollut vastineensa todellisuudessa. Luonnollisesti teosta tulkittaessa on huomioitava myös sen kirjallinen ulottuvuus ja kirjailijan vapaus.
13. Ks. tarkemmin Koivisto 2000, 293-300.
14. Etsivä Keskuspoliisi HM 3454, kansio 139.
15. Etsivä Keskuspoliisi HM 3454, kansio 139.
16. Irja Palmgrenin kirje Jenny Pajuselle. Jenny Pajusen henkilöarkisto.
17. Etsivä Keskuspoliisi HM 3454, kansio 139.
18. Etsivä Keskuspoliisi HM 3772, kansio 162.
19. Etsivä Keskuspoliisi HM 3772, kansio 162.
20. Kirje Jenny Pajuselle. Jenny Pajusen henkilöarkisto.
21. Elvi Sinervon henkilöarkisto.
22. Ks. esim. Lappalainen 1997, 156-158.

Lähteet

- **Arkistot**
 - *Kansallisarkisto*
 - Etsivä Keskuspoliisi, Elvi Sinervo-Ryömä HM 3739
 - Irja Palmgren HM 3454

- Hilikka Viitanen HM 3772
- Jenny Pajunen HM 3979
- *Kansan Arkisto*
 - Elvi Sinervo-Ryömän henkilöarkisto
 - Arvo Turtiaisen henkilöarkisto
 - Jenny Pajusen henkilöarkisto
- **Muu aikalaisaineisto**
 - R. Palomeri: 30-luvun kuvat. Tammi 1993
- **Tutkimuskirjallisuus**
 - Koivisto Hanne: "Kaisu-Mirjami Rydberg - naisnäkökulma vasemmistoälymystöön." *Tanssiva mies ja pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. Toim. Anu Lahtinen. Turun Historiallisen yhdistyksen julkaisuja. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys 2001.
 - Koivisto Hanne: "Miesintellektuelli ja rakastamisen vaikeus. Raoul Palmgrenin tulkinta rakkauden mahdollisuuksista 1930-luvun Suomessa." *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900-lukujen vaihteen sukupuolisuuudesta*. Toim. Kari Immonen, Ritva Hapuli, Maarit Leskelä ja Kaisa Vehkalahti. Helsinki: SKS 2000.
 - Lappalainen Päivi: "Naisintellektuellin ehdot ja mahdollisuudet." *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Toim. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto. Helsinki: SKS 1997.
 - Sallamaa Kari: *Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933-1943*. Helsinki: SKS 1994.

Kirjoitus perustuu Historiallisen Yhdistyksen Intellektuellien historia -seminaarissa 18.3.2002 pidettyyn esitelmään tekeillä olevasta, aiheeseen liittyvästä väitöskirjatyöstä. Artikkelin kirjoittaja Hanne Koivisto toimii lehtorina Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa.

ENNEN JÄNYT
Historian tietosanomat